

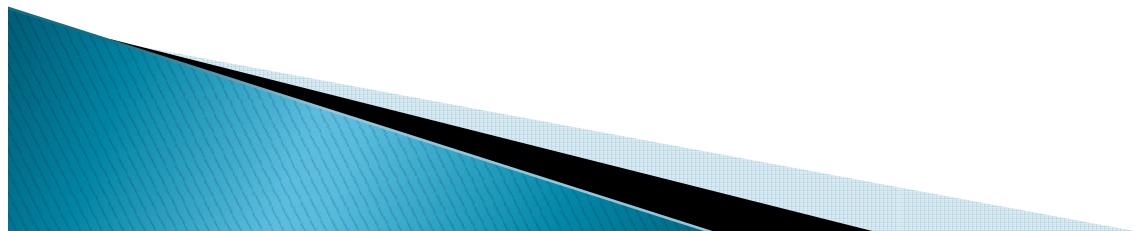
➤ مفاهیم مرتبط با طرح هادی

➤ **سرانه :** مقدار مساحت از هر کاربری که به جمعیت موجود اختصاص می یابد.

➤ **کاربری زمین:** نحوه استفاده از زمین مانند کاربری مسکونی-آموزشی و...

➤ **موزه نفوذ روستا :** به تمامی روستاهایی گفته می شود که به نحوی با روستای مورد نظر ارتباط اقتصادی-اجتماعی-فرهنگی-خدماتی و یا سیاسی داشته باشد.

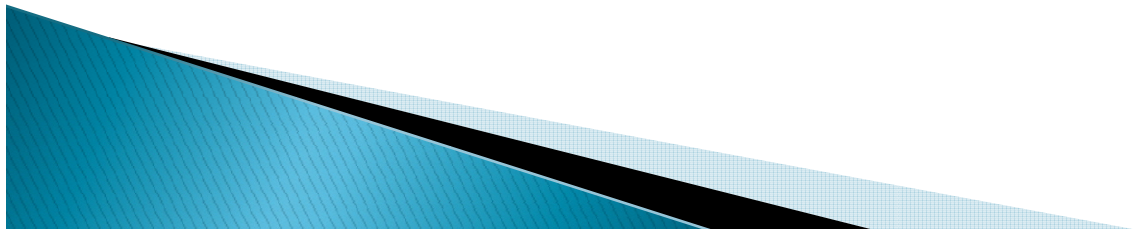
➤ **تراکم:** تعداد جمعیت در یک مساحت معین

▶ منظومه روستایی: از تجمع چند مجموعه روستایی شکل می‌گیرد و بزرگترین سطح برای عملکرد یکپارچه و پوشش خدماتی در محیط روستایی است که مرکزیت آن، حداقل یک کانون شهری و یا روستای بزرگ است.

▶ مجموعه روستایی: مجموعه‌ای از چند حوزه روستایی است که به هم وابسته هستند و حوزه نفوذ آن یک مرکز بزرگ روستایی را تشکیل داده است.

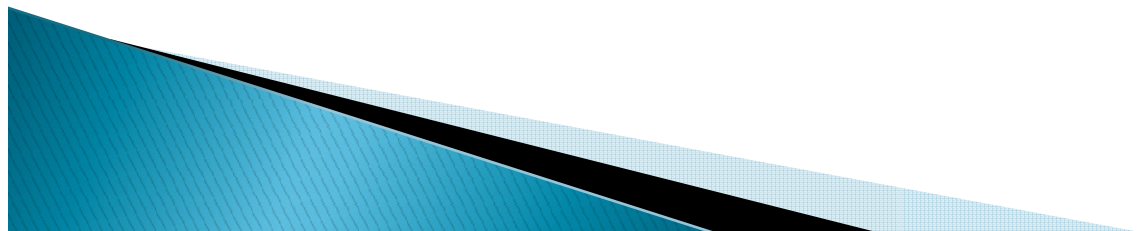
▶ حوزه روستایی: اجتماعی از چند روستای همجوار و مرتبط در سطح همگن با عملکردهای مشابه است. این سطح کوچکترین واحد تقسیمات سلسله مراتب خدماتی است.

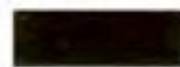
حوزه نفوذ و نقاط نافذ

▶ اصطلاح **حوزه نفوذ** یکی از مفاهیم رایج در ادبیات برنامه ریزی است که برگردان برقی واژه های مختلف در زبان های غیرفارسی است. اصطلاح حوزه نفوذ معادل فارسی Area of influence است.

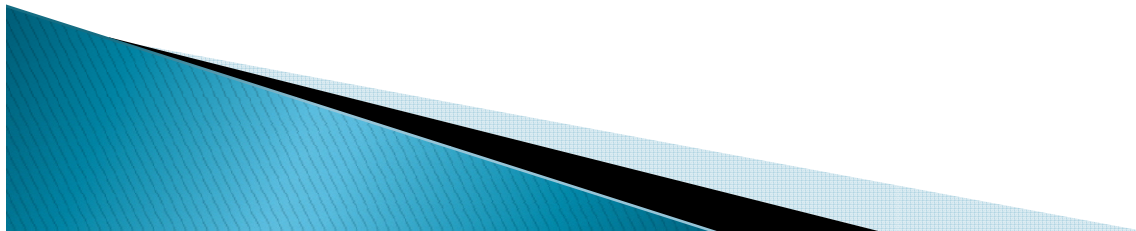
▶ سکونتگاههای واقع در یک منطقه جغرافیایی به عنوان سیستم های باز با همدیگر تعامل داشته و بسته به حجم جمعیتی، موقعیت جغرافیایی-سیاسی و امکانات موجود، خدماتی را به سکونتگاههای اطراف داده و خدماتی را از سکونتگاههای اطراف دریافت می کنند. به سکونتگاههایی که از خدمات و امکانات یک روستا استفاده می کنند، حوزه نفوذ و به سکونتگاههایی که به یک روستا خدمات ارائه می کنند، نقاط نافذ می گویند.

	دانشگاهها و مراکز آموزشی بعد از دبیرستان (سرمه‌ای)	
	۵ مذهبی (فیروزه‌ای پاکار و هاشور سیاه)	
	۶ فرهنگی (فیروزه‌ای)	
	۷ جهانگردی و پذیرایی (راه راه صورتی و فیروزه‌ای)	
	۸ درمانی (سرمه‌ای یا علامت)	
	۹ بهداشتی (سرمه‌ای یا علامت)	
	۱۰ ورزشی (راه راه سبز روشن و قرمز)	
	۱۱ اداری (خاکستری - سیاه)	
	۱۲ فضای سبز (فضای سبز عمومی (سبز تیره))	
	فضای سبز بازاری بچه‌ها (سبز روشن)	

۱. مسکونی	راه‌ها	تراکم کم (زرد روشن)	
		تراکم متوسط (زرد تیره)	
		تراکم زیاد (قهوه‌ای روشن)	
		تراکم ویژه (قهوه‌ای تیره)	
۲. تجاری	مرکز تجاری شهری (قرمز تیره)		
	مرکز تجاری محله‌ای (صورتی)		
	بازارهای غیر دائمی (قرمز روشن)		
۳. آموزشی	کودکستان (راه راه آبی روشن)		
	دبستان (آبی روشن)		
	راه‌نمایی (راه راه آبی تیره)		
	دبیرستان (آبی تیره)		
۹. آموزش حرفه‌ای و عالی مراکز آموزش حرفه‌ای، هنرستانها و غیره (راه راه سرمه‌ای)			

► خصوصیات کالبدی روستا شامل
مجموعه ابعاد فیزیکی و قابل
مشاهده و اندازه گیری بافت
روستاهاست که نتیجه دخالت عوامل
تاثیرگذار طبیعی و انسانی در فضایی
تعاملی است.

➤ تنوع در سیمای روستا

روستای پلکانی

روستای صخره ای

روستای با خانه
های منفرد

روستای صخره ای

تصویر ۲. سیمای روستای فورگ (خراسان جنوبی، ۸۰ کیلومتری شرق بیرجند) هم زیباست و هم وحدت دارد.

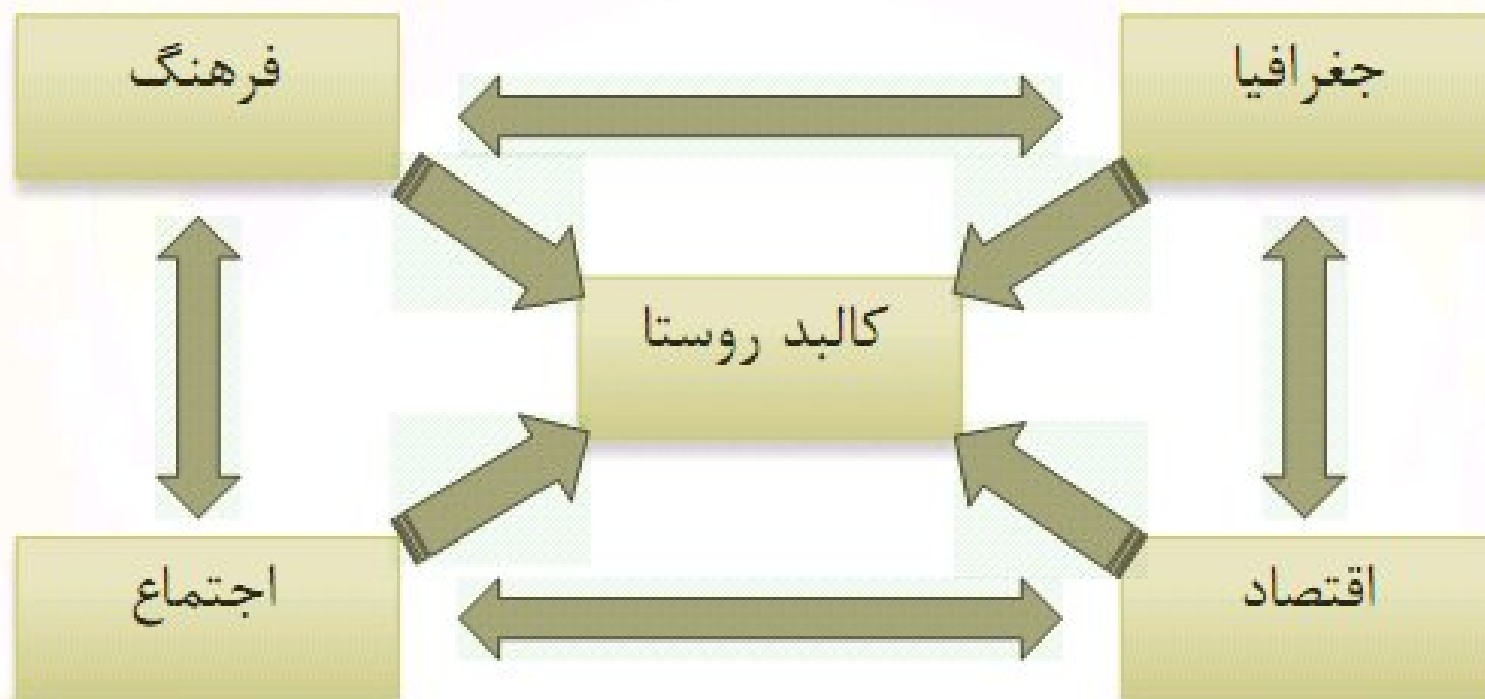

تصویر ۵. روستای زیبا و مطبق و کوهستانی سرآقاسید در چهار محال و بختیاری، نمونه بارزی از هماهنگی معماری بکر روستایی با محیط است.

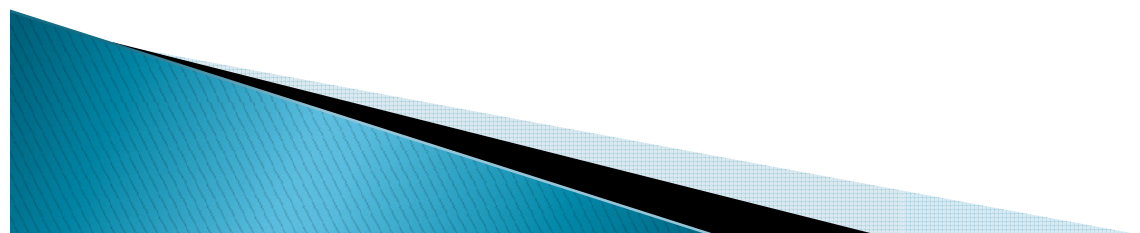
تصویر ۳. روستای خور در کویر لوت نمونه بارزی از
هماهنگی معماری بومی (روستایی) با اقلیم است.

➤ عوامل موثر در شکل گیری روستا

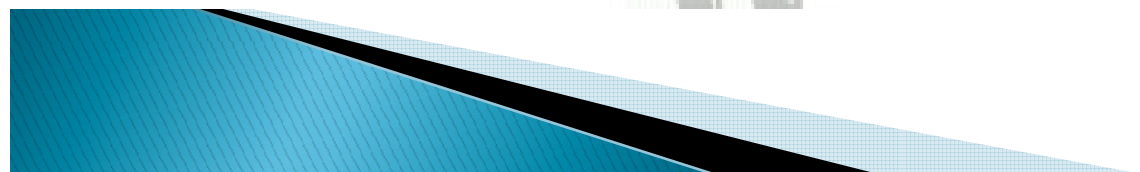
دیاگرام ارتباط متقابل عوامل موثر در معماری کالبد روستا

الف) عوامل طبیعی: این عوامل در ارتباط با محیط طبیعی در روستاها هستند و جامعه روستایی دارای کنترل بسیار کمی بر آنها هستند. در این بحث طبیعت شامل زمین، هوا و آب است و عوامل نشأت گرفته از این محیطها به عنوان عوامل طبیعی یا محیطی تلقی میشوند. عوامل و عناصر آب و هوایی، شکل و ناهمواری زمین، الگوی شبکه آبهای سطحی و وضعیت رطوبت و بارندگی و اشکال آن، وضعیت پراکندگی منابع آب سطحی و الگوی دسترسی به منابع آب زیر زمینی برخی از عوامل محیطی و طبیعی مؤثر در وضعیت کالبدی روستاهاست.

ب) عوامل اجتماعی: اجتماع انسانی در هر سکونتگاهی چه بر اساس دیدگاه‌های تجربی و چه بر اساس برنامه‌ریزی‌های جدید، در بر خورد با محیط و تدمین نیازهای خود در محیط دارای تمایلات و علایقی است که آنچه میسازد نتیجه تقابل علایق فردی و اجتماعی با محدودیت‌ها یا تسهیلات محیط طبیعی است.

ج) عوامل اقتصادی: اقتصاد فردی و اجتماعی بخشی از خصایص اجتماعی هستند که عمدتاً با روحیات و خصوصیات فردی و اجتماعی در ارتباطند. این خصوصیات به دلیل وجوه تمایز زیاد با سایر عوامل اجتماعی نطر خصوصیات مذهبی، عرفی و آدابی افراد قابل تفکیک در یک گروه مشخص هستند. جایگاه عوامل اقتصادی از شفافیت عوامل طبیعی نسبت به عوامل اجتماعی برخوردار نیستند. در این تحقیق

▶ جغرافیا: عوامل طبیعی:

▶ این عوامل در ارتباط با محیط طبیعی در روستاها هستند و جامعه روستایی کنترل کمی بر روی آنها دارد. در این بحث طبیعت شامل زمین ، آب و هوا است.

▶ آب-رودخانه

✓دائمی ← احتمال خطی شدن بافت روستا با راه‌های دسترسی عمود بر رودخانه
به دلیل تغییر شکل بستر بر بافت روستا تاثیر گذار است
فضاهای جمعی و عمومی در کنار لبه رودخانه شکل میگیرد

✓خروشان کوهستانی ← ایجاد سلسله مراتب استقرار در بافت روستا

هدایت آب از نقاط با مرتفع‌تر به داخل روستا

آب آشامیدنی از چشمه‌های اطراف تامین می‌شود

نیازی به دسترسی بلافاصله به رودخانه نیست

به دلیل عدم وجود زمین‌های خاکی و مسطح در کوهستان، فضای اطراف

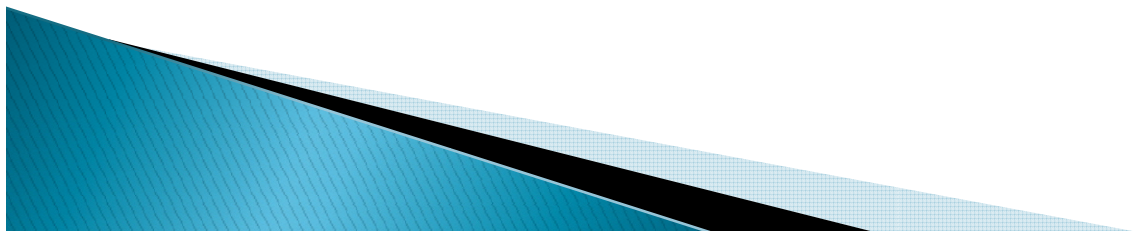
رودخانه بهترین مکان برای کشاورزی است.

خطر سیل زدگی وجود دارد

زمین‌های اطراف رودخانه معمولاً به باغات اختصاص داده می‌شود

زمین‌های صخره‌ای غیر قابل کاشت بهترین مکان برای احداث منازل است

بافت روستا معمولاً به صورت لکه‌ای و غیرخطی می‌باشد

عوامل طبیعی (اقلیم): گرما و سرما

■ روش‌های مقابله با گرما

۱- انتخاب جهت مناسب جغرافیائی:

✓ در مناطق گرمسیری جهت دوری از گرمای آفتاب جهت شمالی برای سکونت بهتر از جهت جنوبی است. (استفاده از ضلع شمال در تابستان و ضلع جنوب در زمستان)

۲- سطوح بازشو:

✓ برای جلوگیری از انتقال حرارت معمولاً سعی می‌شود تا از احداث این سطوح در ضلع‌های آفتابگیر پرهیز شود.
✓ راه دیگر برای حل این مساله، دوجداره کردن سطوح بازشو است. (قسمت شیشه خور رو به بیرون و لنگه‌های بازشوی آن رو به داخل اتاق ساخته می‌شود)

۳- ایجاد ایوان:

- ✓ یکی دیگر از راه‌های ممانعت از تابش گرمای خورشید به فضاهای داخلی استفاده از نقاب و یا نمونه تکامل یافته آن یعنی ایوان است.
- ✓ ایوان علاوه بر اینکه فضای چند منظوره است، با ایجاد سایه به خنک نگه داشتن فضاها نیز کمک می‌کند.
- ✓ عمق ایوان به ۲ تا ۳ متر می‌رسد.

۴- ایجاد سقف دو پوش:

- ✓ برای این منظور سقف دیگری با مصالح سبکتر در ارتفاع ۱ تا ۱.۵ متری بالای سقف اصلی ایجاد می‌شود.

۵- انتخاب مصالح مناسب:

- ✓ هر چقدر که ذرات ماده‌ای فشرده‌تر و جرم آن بیشتر باشد، آن ماده دارای قدرت نگهداری و انتقال گرمای بیشتری خواهد بود. (استفاده از آجر به جای سنگ در مناطق گرمسیری مناسبتر است) بر روی بام‌ها نیز لایه‌ای از گل پوک استفاده می‌شود.

۶- ابعاد مناسب سازه:

- ✓ انتقال حرارت و جلوگیری از آن ارتباط مستقیمی با ضخامت بدنه‌ها دارد. (در مناطق گرم جهت جلوگیری از نفوذ گرما معمولا جداره‌های بیرونی بنا را ضخیم می‌سازند - دیوارها ۷۰ و سقف‌ها ۳۰ تا ۴۰ سانتیمتر)

۷- ایجاد سایه

- ✓ استفاده از درخت بلوط در معابر و حیات خانه‌ها برای سایه‌اندازی.
- ✓ استفاده از گودال باغچه در نواحی گرم و کویری.
- ✓ استفاده از دست‌اندازهای مرتفع و مشبک در بام‌ها.
- ✓ استفاده از فضاهای سرپوشیده مانند نورشکن در معابر.
- ✓ احداث کوچه‌های کم عرض و باریک با دیوارهای بلند.

۸- تراکم بافت:

- ✓ اگر خانه‌ها فشرده‌تر باشند جداره‌های کمتری در معرض تابش مستقیم قرار می‌گیرند.
- ✓ ایجاد تراکم در ارتفاع نیز کارساز است.

۹- ایجاد زیرزمین:

- ✓ زیرزمین هم از تابش خورشید در امان است و هم با رطوبت موجود در خاک جداره‌هایش خنک‌تر هم می‌شود.
- ✓ معمولاً در زیرزمین‌ها برای خنکای بیشتر حوضخانه هم احداث می‌گردد..

۱۰- رنگ مناسب:

- ✓ هرچه قدر رنگ جداره‌ها روشنتر باشد، نور بیشتری بازتابانده و حرارت کمتری جذب می‌کند.
- ✓ در مناطق گرمسیری معمولا از رنگ سفید گچ برای جداره‌های بیرونی استفاده می‌شود. (رنگ نخودی هم بازتاب خوبی دارد و در عین حال نیز آزار دهنده نیز نمی‌باشد)

۱۱- استفاده از آب:

- ✓ آب حرارت را جذب می‌کند و همچنین باعث تلطیف هوا می‌شود.
- ✓ جنبه بصری آب هم بسیار مهم است. (از آب همه چیز زنده است)

■ روش‌های مقابله با سرما

✓ احداث اتاق کرسی یکی دیگر از روش‌های مقابله با سرما است. (معمولا ابعاد آن 3×3 بوده و ارتفاع کمتری نسبت به سایر فضاهای خانه دارد)

✓ در روستاها وظیفه جمع آوری و تهیه مواد سوختنی و گرم کردن خانه بر عهده زنان می‌باشد.

✓ پلان روستاهای مناطق سردسیر معمولا به گونه‌ای است که ارتباط با فضاهای اصلی از طریق یک فضای رابط مثل راهرو صورت می‌پذیرد. (اتلاف انرژی ناشی از باز و بسته کردن در اتاق‌ها به حداقل می‌رسد)

✓ بام بناها تیرپوش بوده و شیب ملایمی به طرفین دارد. (آب باران و برف راحتتر عبور داده شود)

■ روش‌های مقابله با سرما

✓ یکی از روش‌های حفظ جان دام‌ها از سرما در مناطق مختلف ایران، ایجاد زاغه در زیرزمین است. (زاغه‌ها کانال‌های زیرزمینی هستند که بدون ساخت و ساز در دل زمین با ارتفاع کمتر از ۲ متر و عرض کمتر از ۱ متر حفر می‌شوند و تهویه آنها از طریق کانال‌هایی که از سطح زمین به آنها راه دارند انجام می‌پذیرد)

✓ ساخت بنای دو طبقه یکی دیگر از روش‌های مقابله با سرما است، به طوری که طبقه پایین مخصوص حیوانات و طبقه بالا برای اهالی می‌باشد. (گرمای بدن حیوانات مانع انتقال سرما از کف می‌شود)

✓ یکی دیگر از روش‌ها نیز انبار کردن علوفه زمستانی بر روی بام منازل است، که مانع نفوذ سرما از سقف می‌شود.

✓ در روستاها اغلب، فضایی را در لابلای خانه‌ها برای برف انداز پشت‌بام‌ها پیش بینی می‌کنند.

جغرافیای محل (باد)

آیتم‌های مهم در مطالعه باد:

- ✓ دائمی یا فصلی بودن
- ✓ جهت باد (باد شمال، باد جنوب و...)
- ✓ مدت وزش باد (مثل بادهای ۱۲۰ روزه سیستان)
- ✓ کیفیت باد (مرطوب، خشک، سرد، گرم)
- ✓ خواص بادهای (مضر برای محصول، مفید برای باد دادن خرمن، مفید برای تهویه خانه، مضر برای دام)
- ✓ بادهای همراه با باران (مانند کج باران در گیلان)

باد مضر:

✓ از این نوع می‌توان به بادهای کویری که شن‌های روان را همراه با خود به سمت روستا می‌آورد اشاره کرد.

راه‌های مقابله با بادهای مضر:

۱. کاشتن درختان، درختچه‌های و بوته‌های خاص مناطق کویری در شن‌زارها. (جلوگیری از حرکت شن‌های روان و کویر زدایی)
۲. ایجاد موانعبر سر راه شن‌های روان. (دیوارهای کوتاه حصیری پشت سر هم)
۳. مالچ پاشی. (یک ماده ارزان قیمت فراوری شده از نفت)
۴. دیوارکشی عمود بر جهت باد به صورت ممتد در مجاورت روستاها. (دیوار با مصالح بنایی و یا درختکاری)

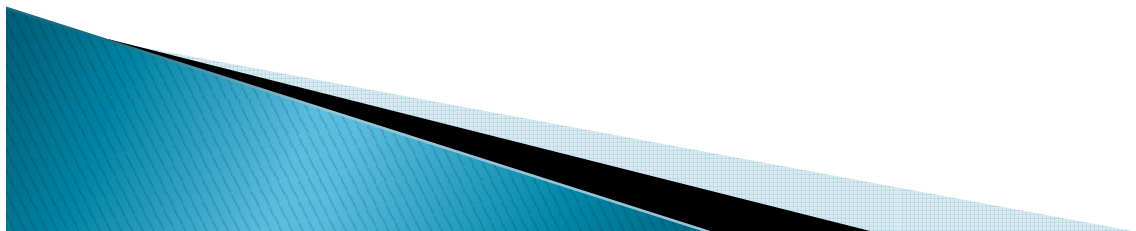
رادهای مقابله با بادهای مضر:

۵. احداث روستاها به صورت قلعه‌ای. (ساخت روستا در درون یک چهاردیواری قلعه مانند)

۶. عدم احداث روستا در ارتفاع و پناه دادن آن در پناه یک صخره و یا در درون یک دره.

۷. ایجاد بافت فشرده در معماری کالبدی روستا. (معابر پیچ در پیچ و عمود بر جهت باد - کاشت درخت در درون بافت روستا - عدم ساخت بازشوها در جهت باد - به حداقل رساندن سطح بازشوها - سرپوشیده کردن معابر)

۸. سبز کردن زمین‌های اطراف روستا.

باد مفید:

راه‌های بهره‌برداری از بادهای مفید:

۱. ایجاد کوران طبیعی هوا. (ایجاد بازشوهای روبه روی هم و استفاده از اختلاف دمای داخل و خارج جهت ایجاد کوران هوا)

۲. ایجاد اتاق‌های کاملاً خشتی بدون پنجره و با دریچه‌های ۱۰ تا ۱۵ سانتی و به تعداد زیاد در دیوار مقابل باد.

۳. ایجاد معابر وسیع. (هدایت باد مفید به درون روستا)

۴. تعبیه بازشوها در جهت باد.

✓ خارخانه

✓ باد گیر

نکته:

کار بادگیر مبتنی بر دو اصل ۱) سرد بودن هوای کویر در طول شب و ۲) سنگین بودن هوای سرد و تمایل آن به فرود آمدن می‌باشد.

خارخانه

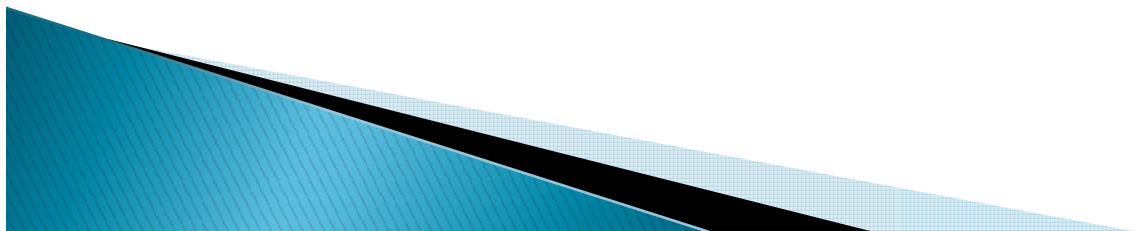

بادگیر

➤ عوامل اجتماعی و فرهنگی

➤ عوامل اجتماعی به برخی خصوصیات فکری، فرهنگی، آدابی و عرفی جامعه انسانی اشاره دارد که در فرایند شکل گیری و تکامل خصوصیات کالبدی روستا موثر هستند. بطور خاص قومیت و روابط خویشاوندی، دین و مذهب، پایگاه اجتماعی، فرهنگ زندگی و میزان دانایی از زمره عوامل اجتماعی هستند.

- ✓ حسینیه‌ها تجسم ساختمانی و ظرف مناسب برای سوگواری و ادای احترام هستند. (اهمیت به حدی است که بنای آنها به صورت تفکیک شده از مساجد ساخته می‌شوند)
- ✓ گاهی میدانگاه وسیعی برای اجرای مراسم تعزیه خوانی (شبیه خوانی) در نظر گرفته می‌شوند. (نوع کالبد این میدان‌ها بر اساس رفتار اهالی شکل می‌گیرد)
- ✓ برخی از معابر در هنگام برگزاری مراسم عزاداری تقریباً کاربری معبر بودن خود را از دست داده و تبدیل به یک میدانگاه عزاداری می‌شوند.
- ✓ معمولاً جهت حفظ روحیه مذهبی سعی می‌شود از آیتم‌های معماری ایرانی-اسلامی مانند قوس‌های آجری و خشتی استفاده شود.
- ✓ جهت انجام پذیرایی در جوار حسینیه‌ها معمولاً فضایی مانند انباری و آشپزخانه نیز بنا می‌گردد.

نخل گردانی: باعث عریض تر شدن مسیر عبور می گردد

عوامل اقتصادی ➤

▶ اقتصاد فردی و اجتماعی بخشی از خصایص اجتماعی هستند که عمدتاً با روحیات و خصوصیات فردی و اجتماعی در ارتباط هستند. این خصوصیات به دلیل وجود تمایز زیاد با سایر عوامل اجتماعی نظیر خصوصیات مذهبی، عرفی و ادابی افراد قابل تفکیک در یک گروه مشخص هستند.

